

Белорусский государственный университет

Исторический факультет

Кафедра археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін

СОГЛАСОВАНО

Заведующий кафедрой
(председатель Учебно-методической
комиссии)

_____ А.А.Егорейченко
_____ 20 _____

СОГЛАСОВАНО

Декан
исторического
факультета

_____ С. Н. Ходин
_____ 20 _____

Учебно-методический комплекс по дисциплине
НУМІЗМАТЫКА

Для специальности (направления специальности) _____

1-21 03 01 Гісторыя (па накірунках)

1-23 01 13 Гісторыка-архівазнаўства

1-23 01 12 Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны

1-26 02 04 Дакументазнаўства і інфармацыйнае забеспячэнне
(па напрамках)

Составители: дацэнт І.Н.Колабава _____

Рассмотрено и утверждено

на заседании Совета _____

протокол № _____

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Актуальнасць курса «Нумізматыка» вызначаецца яго значнай роляй у працэсе падрыхтоўкі сучасных высокакваліфікаваных спецыялістаў.

Мэтай выкладання курса “Нумізматыка” з’яўляецца ўзбагачэнне інтэлектуальнага патэнцыялу студэнтаў шляхам засваення імі здабыткаў і тэарэтычных дасягненняў айчыннай і замежнай навукі ў сферы нумізматыкі, усведамленне студэнтамі унікальнасці і багацця матэрыяльнай культуры Беларусі як сведчання яе самабытнай гісторыі. Мэтавая скіраванасць курса акрэслівае шэраг задач, вырашэнне якіх забяспечвае засваенне неабходных ведаў, уменняў і навыкаў.

Задачамі выкладання – курса “Нумізматыка” з’яўляецца засваенне студэнтамі навуковых паняццяў і тэрмінаў па названай дысцыпліне; асноўных звестах па гісторыі грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі.

Студэнты павінны ведаць:

- асноўныя этапы гісторыі грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі; агульнатэарэтычныя пытанні беларускай нумізматыкі;
- метадалагічныя асновы вывучэння гісторыі грашовых сістэм і грашовага абарачэння.
- сутнасныя характарыстыкі асобных перыядаў у гісторыі грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі;
- асноўныя навуковыя дасягненні ў сферы нумізматыкі;
- месца і ролю нумізматыкі ў рэчышчы гістарычнай навукі.

Студэнты павінны умець:

- выкарыстоўваць фармацыйны і цывілізацыйны падыход да характарыстыкі заканамернасцяў і асаблівасцяў асобных этапаў у гісторыі грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі
- тлумачыць уплыў культурна-цывілізацыйных фактараў на фарміраванне грашовых сістэм;
- здзейсняць параўнаўчы аналіз сутнасці грашовых рэформ;
- ацэньваць асноўныя дасягненні развіцця навуковай нумізматыкі ў кантэксце гістарычнага развіцця і выкарыстоўваць культурна-гістарычную спадчыну Беларусі ў сваёй прафесійнай дзейнасці;
- аналізаваць працэс фарміравання асобных грашовых сістэм на тэрыторыі Беларусі.
- працаваць з рэчавым матэрыялам, аналізаваць яго этымалогію, відаваую прыналежнасць і структуру; праводзіць навуковую апрацоўку музейных калекцый;
- карыстацца навуковай і даведкавай літаратурай па пытаннях нумізматыкі.

Курс «Нумізматыка» непасрэдна звязаны з такімі навукамі, як археалогія, этналогія, гісторыя і мовазнаўства, а таксама з шэрагам спецыяльных гістарычных дысцыплін (геральдыкай, метралогіяй, палеаграфіяй, сфрагістыкай, храналогіяй).

Асноўныя формы навучання: лекцыі, семінарскія заняткі, самастойная работа.
Форма кантролю ведаў – залік.

Усяго на вывучэнне дысцыпліны «Нумізматыка» прадугледжана максімальна 50 гадзін, з іх 46 гадзін аўдыторных (30 – лекцыі, 16 – семінарскія).

НУМІЗМАТЫКА (канспект лекцыйнага матэрыяла)

Раздзел 1 Агульная нумізматыка

Тэма 1 Вывзначэнне, прадмет і задачы нумізматыкі. Уласцівасці і функцыі тавару і грошай

1.Этымалогія тэрміна *нумізматыка*. Вывзначэнне нумізматыкі як навуковай дысцыпліны. Прадмет, задачы, крыніцы нумізматыкі.

2.Гістарыяграфічны агляд развіцця нумізматыкі. Яе станаўленне і развіццё ў Беларусі. Буйнейшыя нумізматычныя зборы ў музеях замежжа і на тэрыторыі Беларусі.

3.Тавар. Уласцівасці тавару. Таварагрошы.

4.Функцыі грошай.

1.Нумізматыка – спецыяльная гістарычная дысцыпліна, вывучаючая гісторыю грашовых сістэм і грашовага абарачэння.

Асобныя яе раздзелы вывучаюць даманетныя сродкі пляцяжу і рыначнага абарачэння (таварагрошы) і папяровыя грошы (баністыка).

Numismatica – numismaticos (новагрэч. прыметнік – манетны) – nomisma (стар.грэч. назоўнік – манета) – nomos (стар. грэч. назоўнік – звычай, права, закон, плацёжны сродак).

Прадмет вывучэння – манеты, скарбы, даманетныя сродкі пляцяжу, папяровыя грошы.

Задачи нумізматыкі – вывучэнне гісторыі грашовых сістэм і грашовага абарачэння. Сучасная нумізматыка мае сваёй асноўнай задачай комплекснае даследаванне, накіраванае на выяўленне пэўных падзей гісторыі, якія знайшлі ў ёй свае адлюстраванне. Нумізматычнае даследаванне ўяўляе сабой не толькі элементарнае вывучэнне манет, але і вывзначэнне пробы, аналіз штэмпеляў, статыстычныя падлікі і г.д.

Нумізматычныя крыніцы – 2 групы:

1.Асноўныя (адначасова гэта і нумізматычныя помнікі) – манеты і манетныя скарбы, матэрыялы і прылады манетнай чаканкі, разнавагі (для праверкі масы манет);

2.Дапаможныя нумізматычныя крыніцы – таварагрошы, узнагародныя знакі, пячаткі, папяровыя грошы, пісьмовыя крыніцы, звязаныя з манетным правам (дакументацыя манетных двароў, пастановы па рэформам манетнай справы і грашовага абарачэння, гандлёвыя дакументы, мытныя кнігі, тэстаменты, прыхода-выдатковыя кнігі, судовыя дакументацыя).

Метады нумізматычнага даследавання – тапаграфічны аналіз, статыстычны аналіз, кампаратыўны аналіз (параўнальны).

У нумізматыцы пры аналізе якасці манет выкарыстоўваюцца фізічныя метады даследавання, ізатопнае і гама-выпраменьванне.

Сувязь нумізматыкі з іншымі гістарычнымі дысцыплінамі – археалогіяй, музеязнаўствам, этнаграфіяй, сфрагістыкай, фалерыстыкай, метралогіяй, храналогіяй, палеаграфіяй, эпіграфікай і інш.

2. Станаўленню нумізматыкі як навукі папярэднічаў перыяд назапашвання фактычнага матэрыялу. Традыцыя калекцыяніравання манет складалася з антычных часоў, калі манеты разглядаліся з эстэтычнага пункту гледжання, а не як сродкі грашовага абарачэння.

Асновы навуковай нумізматыкі ў канцы XVIII ст. былі закладзены прафесарам Венскага універсітэта І. Эккелем.

У Расіі пытаннямі фіксацыі нумізматычных помнікаў займалася Маскоўскае таварыства гісторыі і старажытнасцяў (1804), Рускае археалагічнае таварыства (1846), Імператарская Археалагічная камісія (1859).

У СССР фіксацыяй і навуковай апрацоўкай помнікаў нумізматыкі займаліся музейныя і акадэмічныя ўстановы.

У Беларусі на працягу XVI – XX стст. былі вядомы нумізматычныя калекцыі прадстаўнікоў рода Радзівілаў, Сапег, М. Румянцава, Я. і К. Тышкевічаў, І. і Ф. Паскевічаў, Е. Раманава, В. Федаровіча, А. Брадоўскага і інш.

Заснавальнікі беларускай навуковай нумізматыкі – П. Харламповіч і М. Шчакаціхін. Навуковая дзейнасць В.Н. Рабцэвіча.

У другой палове XIX – XX ст. на тэрыторыі Беларусі складаюцца нумізматычныя калекцыі Віленскага музея старажытнасцяў, музеяў пры губернскіх статыстычных камітэтах, царкоўна-археалагічных музеяў, Беларускага гісторыка-этнаграфічнага музея імя І. Луцкевіча, Беларускага Дзяржаўнага музея, Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь, нумізматычнага кабінета Белдзяржуніверсітэта, музея Нацыянальнага Банка Рэспублікі Беларусь.

Музейныя нумізматычныя калекцыі ў Еўропе і ЗША – Брытанскі музей, Аддзел медалёў і старажытнасцяў Парыжскай Нацыянальнай бібліятэкі, Берлінскі мінцакабінет, Венскі мінцакабінет, Нацыянальны музей у Празе, Музей амерыканскага нумізматычнага таварыства (Нью-Йорк). Нацыянальны нумізматычны сход (Вашынгтон, музей гісторыі і тэхналогіі Смітсонаўскага інстытута), Нацыянальны музей (Варшава), Нацыянальны музей (Кракаў), Аддзел нумізматыкі Дзяржаўнага гістарычнага музея (Масква), Аддзел нумізматыкі Дзяржаўнага Эрмітажа (Санкт-Пецярбург).

3. Тавар – прадукт чалавечай працы, зроблены на продаж ці адмен на іншы тавар.

Тавар мае тры асноўныя ўласцівасці.

Спажывецкая вартасць (тавар здольны задаволіць канкрэтныя патрэбы чалавека). Спажывецкая вартасць падзяляе тавары па якасці, яна мае пэўную стабільнасць і канкрэтнасць. Прыклады.

Менавая вартасць паказвае колькасныя адносіны, ў якіх адзін тавар можа быць абменены на другі. Менавая вартасць падзяляе тавары колькасна. Менш стабільнае і больш абстрактнае паняцце ў параўнанні са спажывецкай вартасцю. Прыклады.

Вартасць – здольнасць тавара матэрыяльна ўвасобіць укладзеную ў яго працу. Прыклады.

З развіццём гандлёвых сувязяў вартасць шэрагу тавараў пачынае прыраўнівацца да вартасці якога-небудзь аднаго тавара, які меў вялікае значэнне і распаўсюджанасць у пэўным рэгіёне.

Такім чынам, з масы тавараў вылучаюцца таварагрошы (дастаткова распаўсюджаны, маюць высокую і стабільную вартасць).

У народаў, што займаліся скатаводствам, такім таварам – усеагульнай мерай вартасці – стаў скот. У далейшым у якасці таварагрошай выкарыстоўваюцца разнастайныя металічныя вырабы.

4. Грошы – спецыфічны від тавара і народжаны ім.

Матэрыял для грошай павінны быць мець:

1. Больш стабільную менавую, але абмежаваную спажывецкую вартасць.
2. Захоўваць якасці пры драбленні і зліцці.
3. Кампактнасць.
4. Фізічнае даўгалецце.

Гэтым патрабаванням адпавядалі металы і металічныя сплавы. Такім чынам, каштоўныя металы (золата, срэбра, плаціна) маюць абмежаваную спажывецкую вартасць (вельмі вузкая сфера выкарыстання) і высокую менавую вартасць. Функцыі грошаў:

1. Мера вартасці (здольнасць грошаў вымяраць менавыя вартасці любых тавараў). Прыклады.

2. Сродак абарачэння (грошы – пасрэднікі пры адмене аднаго тавара на другі). Прыклады.

3. Сродак плацяжу (здольнасць грошаў функцыянаваць ў адрыве ад таварнага абарачэння). Прыклады.

4. Стварэнне скарбаў (сродак назапашвання грашовых запасаў, якія часова не ўдзельнічаюць у абарачэнні). Прыклады.

5. Сусветныя грошы (вольнае абарачэнне грошай з выкарадных металаў на межах і сваіх краін).

Тэма 2 Манета. Матэрыяльныя і знешнія характарыстыкі. Манета ў нумізматычным зборы. Тэхніка манетнай вытворчасці

1.Этымалогія тэрміна *манета*. Манета як аснова нумізматычнага даследвання. Першыя манеты (Старажытны Кітай, Лідзія, Эгіна).

2.Матэрыяльныя характарыстыкі манеты. Знешнія характарыстыкі манеты.

3.Манеты нерэгулярных эмісій.

4.Правядзенне чысткі і кансервацыі манет. Сістэма вызначэння калекцыйнай вартасці і ступені рэдкасці манет.

5.Агульная характарыстка тэхнікі ручной чаканкі манет

1.Аснова нумізматычнага даследавання – манета. Паданне аб аб пераносе манетнага двара ў храм Юноны-Манеты.

Выкарыстанне слова “манета” на старажытнарымскіх манетах (1 ст. да н.э.), заходнееўрапейскіх (XI ст.), у Польшчы (XIV ст.), у Вялікім Княстве Літоўскім (1492), у Расіі (1701).

Найстаражытныя манеты – Старажытна Кітай (XII ст. да н.э.). Ксенафан з Калафона, Герадот – меркаванне, што 1-я манеты чаканены ў Лідзіі (заход Малазійскай п-пы) у VII ст. да н.э., пазней іх вытворчасць засвоіла Эгіна.

Кожная дзяржава мае сваю грашовую сістэму, заснаваную на канкрэтнай манетнай адзінке (рубель, даляр, франк...) у выглядзе пэўнай колькасці грашовага металу. Манета ў адну грашовую адзінку – асноўная, у дзве ці некалькі – зборная, у частку грашовай адзінкі – дробная.

2.Манета характарызуецца двума асноўнымі групамі прыкмет.

Матэрыяльныя (метал, маса, манетная стапа, проба).

Манетная стапа – дакладна вызначаная колькасць экзэмпляраў манет аднаго і таго ж намінала, якія павінны быць адчаканены з дакладнай вагавай адзінкі металу. Выкарыстанне правіла манетнай стапы дазваляла вытрымліваць сярэдняю масу манеты. Прыклады.

Проба – утрыманне чыстага высакароднага металу ў сплаве, з якога зроблена манета ці ювелірны выраб. Існуе чатыры сістэмы проб: метрычная, каратная, залатніковая, лотавая.

Знешнія (форма, поле манеты, выявы, ліцевы, адваротны бакі, гурт, апушка, легенда, тып манеты, намінал).

Аверс (Av), рэверс (Rv). На аверсах звычайны знаходзіцца выява ці надпіс, якія сведчаць пра дзяржаўную прыналежнасць ці партрэтная выява вядомай асобы.

Гурт – бакавы зрэз манетнага кружка. З 1570-х гг. на многіх еўрапейскіх манетах з’яўляецца спецыяльна апрацаваны гурт з насечкай, малюнкамі, надпісамі. Можа быць рубчаты, снуравідны, сетчаты, узорчаты, з надпісамі.

Легенда – гэта надпіс.

Чатыры разнастайнасці легенд – радковая, кругавая, камбінаваная, гуртавая.

Па зместу легенда можа складацца з наступных частак: імя эмітэнта, тытул эмітэнта, дэвізы і выказванні, дата, імя манетнага майстра, назва манетнага двара, эмісійны знак і інш.

3. Манеты ў асноўным вырабляюцца для масавага выкарыстання. Але ёсць манеты, якія адрозніваюцца ад стандартных.

Памятныя (мемарыяльныя) прысвечаныя памятным падзеям.

Пробныя – для ацэнкі манетным сеньёрам новага штэмпеля перад масавым выпускам.

Данатыўныя манеты выкарыстоўваліся для падарункаў.

Манеты надзвычайных абставін. Асаблівасці – у большасці з некаштоўных металаў, разнастайная форма, прызначаюцца часам для разлікаў з наёмнікамі, гандлярамі.

Наваробная манета – выраблена захаваўшыміся сапраўднымі штэмпелямі ў больш познія часы з таго ж металу. Магло ставіцца спецыяльнае кляймо.

Антыкварныя падробкі з'явіліся ў XIV ст. Выраблялі такія падробкі прыватныя майстры для падману калекцыянераў тэхнікай адліўкі, шляхам выраблення новага штэмпеля ці стварэння гальванапластычнай копіі.

Прыватныя грошы з некаштоўных металаў выраблялі прыватныя прамысловыя і гандлёвыя прадпрыемства, гарадскія муніцыпалітэты. У Расіі яны называліся боны ці маркі, у Англіі – токены.

Памятныя жэтоны адрозніваюцца ад медалёў меншымі памерамі, выкарыстоўваліся як падарункі да святаў. Каранацыйныя жэтоны звычайна чаканілі з высакародных металаў.

Разнастайнасць жэтонаў – маркі тэатральныя (на права ўваходу ў тэатр), на права ўезда ў горад, цэхавыя (прыналежнасць да пэўнага цэху).

Фальшывыя манеты (не блытаць з антыкварнымі падробкамі) – незаконна вырабленыя манеты з метай пускі іх у абарачэнне. Знешне практычна не адрозніваюцца ад сапраўдных. У іх больш нізкая проба, таньня матэрыялы і выкарыстанне пазалоты ці срэбрэння. Прымяняўся шлях адліўкі ці ствараўся новы штэмпель.

Манеты – перайманні адрозніваюцца ад фальшывых тым, што пераймаўся манетны тып, а не манетная стапа. Прычына – імкненне манетных сеньёраў да забеспячэння актыўнага і выгоднага выкарыстання сваёй манеты ў краіне і за мяжой. Узорами становяцца папулярныя манеты.

4. Манеты, паступаючыя ў музейныя калекцыі за частую пакрыты карозіяй (слаямі розных вокіслаў).

Чыстка манеты праходзіць некалькі этапаў (вызначэнне металу, увільгатненне, хімічная, механічная чыстка, кансервацыя).

Для вызначэння калекцыйнай вартасці манеты істотнае значэнне мае вызначэнне яе захаваннасці і рэдкасці.

5. Манета – прадмет масавай спачатку рамеснай, а потым – машынай вытворчасці – помнік гісторыі тэхнічнай думкі. Веданне працэсу вырабу манет аказвае дапамогу ў іх вызначэнні.

У антычнасці выкарыстоўвалася тэхніка ліцця (вырабленне ліцейнай формы, ліцікі, спецыфіка літых манетных кружкоў, чаканка з дапамогай аднаго ніжняга штэмпеля).

Тэхніка еўрапейскай чаканкі – 5 этапаў:

1. – падрыхтоўчыя работы,
2. – вырабленне манетных пласцін,
3. – вырабленне штэмпелей,
- 4 – чаканка манет,
5. – верыфікацыя манет.

1. Работы металургічнага характара (ачышчэнне і плаўленне , цаны).

2. Плюшчэнне цанаў малаткамі, плюшчыльны стан. Вырабленне ручным спосабам манетных пласцін, кліпы.

3-4. Штэмпелі (сталёныя ці бронзавыя стрыжні). На тарцах штэмпеляў гравіраваліся ці выбіваліся пуансонамі негатыўныя выявы і надпісы. Штэмпелі манет XI – XII стст. з нескладанай выявай вырабляліся за 15–30 хвілін, складаная выява з высокім рэльефам выраблялася за 2–3 дні.

5. Верыфікацыя (юсціроўка, паверка манет) – знешні агляд, праверка памераў, выбарачная праверка масы.

Спецыфіка тэхнікі рускай ручной чаканкі

Асаблівасці тэхнікі выраблення брактэятаў. Прызначаліся для абарачэння на невялікай тэрыторыі.

Спецыфіка захоўвання брактэятаў у нумізматычнай калекцыі.

Механізацыя працэсаў выраблення манеты.

Тэхніка вальцверка. У 1570-я гг. тэхніка вальцверка знайшла некаторае распаўсюджанне ў Еўропе, у Расіі ў XVII ст. зафіксаваны адзіны выпадак яе выкарыстання.

Тэхніка выраблення гурта.

Далейшы прагрэс тэхнікі манетнай вытворчасці звязаны з выкарыстаннем конскай цягі, магутнасці вады, з вынаходніцтвам паравога рухавіка, электрычнасці.

Скіфатныя манеты – асаблівая форма манет, абумоўленая тэхнічнымі прыёмамі пад час чаканкі.

Хібнасці пры вырабленні манет ручным спосабам.

Блізка да перачанкі стаіць надчаканка (контрамаркіраванне), пры якой на манеце ставіцца невялікі знак, літары, выявы. Яна санкцыяніруе выкарыстанне іншаземнай манеты ці змену вартасці. Прыклады.

Тэма 3 Скарбы – помнікі гісторыі і культуры. Манета ў побыце, звычаях і вераваннях

1.Скарбы – матэрыяльныя сведчанні шырока распаўсюджанага да XIX ст. звычая захавання каштоўнасцей, прычыны яго ўзнікнення. Скарбы як рэгулятары грашовага абарачэння.

2.Класіфікацыя скарбаў.

3.Знаходкі грашовых і грашова-рэчавых скарбаў на тэрыторыі Беларусі.

4.Тэма скарбаў у фальклору. Манета ў побыце, звычаях і вераваннях.

1.Скарб – комплекс манет, характэрны для пэўнай тэрыторыі і часу сваім складам, спосабам захоўвання і інш.

Грашовыя сховішча знаходзяць, як правіла, самым прازیчным чынам – пры с/гаспадарчых, будаўнічых работах. Часам, гэта адбываецца і пры надзвычайных абставінах, калі старадаўнія скарбы адкрываюць прадстаўнікі фаўны ці прыродная стыхія.

Скарбы – матэрыяльныя сведчанні шырока (літаральна да XIX ст.) распаўсюджанага звычая захоўвання каштоўнасцей, звычайнасць якога дэманструецца складам і характарам манетных захаванняў.

Абсалютная большасць скарбаў – вельмі сціплыя для свайго часу зберажэнні, што сведчыць аб прыналежнасці іх шырокім немажым сляям насельніцтва.

– Дэпазіты, як правіла, вельмі добра ўпакаваны.

– Звычайна скарб знаходзіцца на невялікай (0,2 – 0,5м) глыбіні, радзей – больш глыбока (1 – 1,5 м)..

– У XVI ст. сфарміравалася асобная галіна ганчарнага рамёства па вырабу разнастайных па аб’ёму і форме начынняў для скарбаў.

Цяжкія абставіны вымушалі людзей частей, чым звычайна, перадаваць свае зберажэнні зямлі. Узмацненне тэзаўрыравання грашовых сродкаў, як следства бурлівых падзей, незаўсёды можа характарызаваць цэлы перыяд таварна-грашовага абарачэння, з’яўляючыся толькі яго эпізодам.

Насуперак бытуючым уяўленням, скарбы зусім не адносяцца да рэдкіх помнікаў даўніны.

Агульная грашовая сума, якая патрабуецца для нармальнага функцыянавання рыначных механізмаў – велічыня непастаяная. У залежнасці ад ваганняў маштабаў таварнага абарачэння і інтэнсіўнасці працэсаў куплі-продажу, яна будучы дастатковай сёння, можа аказацца недастатковай ці, насупраць, занадта значнай заўтра.

Гэты дысбаланс знікае пры пападанні грошай у рэзервныя фонды, якія ў залежнасці ад рыначнай кан’юктуры, застаюцца стабільнымі, павялічваюцца ці памяншаюцца. Так узнікаюць рэгулятары грашовага абарачэння – скарбы.

Працэс даследавання скарба складаецца з двух этапаў – атрыбуцыя кожнай манеты (дзяржаўная прыналежнасць, эмітэнт, манетны двор, намінал, дата чаканкі, метралагічныя і якасныя характарыстыкі) і ўстанаўленне часа захавання.

Апошняя задача часта становіцца найбольш складанай – відавочна, што скарб можа быць захаваны не раней года чаканкі малодшай з манет, але пры вырашэнні пытання – прыходзіцца ўлічваць шэраг дадатковых фактараў:

Часам састаў скарба і асаблівасці захавання дазваляюць меркаваць не толькі аб сацыяльным статусе гаспадара, але і аб характары яго штодзённай дзейнасці, а таксама аб канкрэтнай прычыне тэзаўрацыі.

Адзін ці некалькі скарбаў не ў стане выразіць усю складанасць і шматграннасць таварна-грашовых адносінаў рынка, помнікамі якога яны з'яўляюцца. Больш таго, асобныя манетныя скарбы складаюцца з выпадковых, нехарактэрных для дадзенага рэгіёна манет. Таму ў нумізматычных даследаваннях эфектывен толькі метада, заснаваны на аналізе многіх дзесяткаў і сотняў скарбаў, іх тапаграфаванне ў спалучэнні з дадзенымі пісьмовых крыніц і археалогіі.

Манетныя скарбы – вельмі спецыфічныя і змястоўныя помнікі, якія непрадузята адлюстроўваюць склад і заканамернасці ўнутраных і міжнародных, палітычных і культурных сувязяў той ці іншай краіны ў пэўны перыяд.

Састаў манетных скарбаў дае ўяўленне аб грашовых сістэмах краін, якія вывозілі ці ўвозілі манеты. Кожны скарб дазваляе дастаткова дакладна датаваць пачыненне і рэчы, што знаходзіліся разам з манетамі.

У адрозненні ад археалагічных артэфактаў, якія адкрываюць шляхам планамерных раскопак, пераўтварэнне скарба ў знаходку – вынік супадзення шэрагу выпадковасцей.

Выпадкова тое, што ў свой час пачыненне з манетамі было захавана менавіта ў гэтым, а не ў іншым месцы; выпадкова тое, што яе ўладальнік не змог выкарыстаць назапашаныя грошы; выпадкова, нарэшце, тое, што лемех рала, коўш экскаватара ці рыдлёўка землякопа вывярнулі менавіта той пласт зямлі, які ўжо раней быў патурбаваны пры захаванні скарба.

Менавіта таму неабходны асабліва беражлівыя адносіны да гэтых выбітных помнікаў, кожны з якіх па асобнаму ўнікален.

2.Класіфікацыя скарбаў. Грашовыя і грашова-рэчавыя скарбы прадстаўлены некалькімі катэгорыямі:

Страчаныя.

Зваротныя.

Незваротныя.

Кароткатэрміновага назапашвання.

Доўгатэрміновага назапашвання.

Надзвычайных абставінаў.

Скарбы фальшывых манет.

3.Знаходкі грашовых і грашова-рэчавых скарбаў на тэрыторыі Беларусі

На тэрыторыі Беларусі зафіксавана (з XIX ст.) па розным прыблізным падлікам ад 1000 да 2000 манетных і манетна-рэчавых скарбаў. Знаходчыкамі скарбаў маглі стаць прадстаўнікі фаўны ці прыродная стыхія.

Знакамітыя скарбы.

– в. Каз’янкi Полацкага р-на, правы бераг Заходняй Дзвіны. 1973. Скарб завёрнуты ў бяросту. Вядома 7711 дзірхамаў Арабскага Халіфата. Разбойніч’я казна на шляху “з вараг у грэкі”. Час захавання – 944-945.

– в. Вішчын Рагачоўскага р-на. 1979. Археалагічная экспедыцыя БДУ – грашова-рэчавы комплекс –грыўні трох тыпаў – літоўскі, кіеўскі, наўгародскі і жаночыя ўпрыгажэнні.

Скарб надзвычайных абставінаў. Час захавання – канец 1 трэці XIII ст.

– г. Полацк. 1997. Вядома 14 манет – медныя (некаторыя – з адбіткамі лужэння), білоныя, 1 бронзавая, 1 высокапробнага срэбра – паўфабрыкаты для будучых фальшывак. Час захавання – паміж 1540 і 1550.

– г. Рогачев. 1971. Больш за 1000 медных манет, часткова з адбіткамі лужэння, загорнутых у тканіну. Вядома 485 экз. прымітыўных фальсіфікатаў – 1/12 талера Прусіі 1766 г., 10-грашовікаў Каралеўства Польшчы ў складзе Расійскай імперыі 1830 – 1831 гг. і 10-грашовікаў 1831 г., чаканеных у Варшаве ў часы Польскага паўстання 1830 – 1831 гг. Аналалаў у свеце няма. Час захавання 1831 – пач. 1832.

– г. Мінск. 1988. 547 срэбраных прадметаў (13 кг) – посуд, падсвечнікі – 25, Георгіеўскія крыжы (31) і медалі (30, манеты Расіі і Германіі – 461 (кан. XIX – пач. XX ст.).

4.Скарбы ў народным фальклоры падзяляюцца на злыя (замоўленыя) і добрыя.

Скарбавыя сюжеты фальклора – люстэркавае адлюстраванне рэальнай рэчаіснасці, расквечанай народнай фантазіяй.

У хаце грошы захоўваліся ў куфэраках і іншых спецыяльных патаемных месцах.

Манеты выкарыстоўваліся ў вясельных святах, клаліся пад рог падмурка ці ў куты вянца драўлянай пабудовы, упрыгожвалі абразы, служылі падарункам парадзіхе, клаліся нябожчыку пры пахаванні, ахвяраваліся вышэйшым сілам, манетамі рабіліся падарункі на святы.

Раздзел 2 Гісторыя грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі ў канцы I ст. – пачатку XXI ст.

Тэма 4 Перыядызацыя гісторыі грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі.

Перыяд рымскага дэнарыя (антычны) (канец I ст. – 1-я трэць III ст.). Перыяд куфічнага дырхама (IX ст. – 80-я гг. X ст.)

1.Перыядызацыя гісторыі грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі.

2.Асноўныя наміналы перыяду рымскага дэнарыя (дэнарыі, аўрэўсы, сестэрцыі).

3. Куфічны дзірхам. Паходжанне тэрмінаў *куфічны, дзірхам*. Дзірхамы – першыя рэальныя грошы на тэрыторыі Беларусі. Грашовая тэрміналогія.

4. Вызначэнне і характарыстыка асаблівасцяў асобных этапаў у перыядзе куфічнага дзірхама (IX ст. – 833; 833 – 900; 900 – 938; 938 – 980-я гг.).

1. Перыядызацыя гісторыі грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі распрацавана ў работах В.Н.Рябцэвіча на падставе аналізу тапаграфіі знаходак асобных манет і манетных скарбаў.

1. Перыяд Рымскага дэнарыя (канец I ст. н.э. – 1-я трэць III ст. н.э.).

2. Безманетны перыяд (1-я трэць III – пач. IX ст.).

3. Перыяд куфічнага дзірхама (пач. IX ст. – 80-я гг. X ст.).

4. Перыяд заходнееўрапейскага дэнарыя (канец X – 60-я гг. XI ст.).

5. Безманетны перыяд (60-я гг. XI ст. – XIII ст.).

6. Перыяд Пражскага гроша (XIV – XV стст.).

7. Грашовае абарачэнне ў Беларусі (канец XV – сярэдзіна XVII ст.).

8. Грашовае абарачэнне ў Беларусі ў др. пал. XVII – XVIII ст.

9. Грашовае абарачэнне ў Беларусі з канца XVIII ст. па кастрычнік/лістапад/ 1917 г.

10. Савецкі перыяд (кастрычнік/лістапад/ 1917 – снежань 1991 г.).

11. Грашовае абарачэнне ў Рэспубліцы Беларусь (1991-2011).

2. Перыяд Рымскага дэнарыя (антычны) прадстаўлены 3 наміналамі:

Дэнарыі – срэбныя манеты (маса 2,6—2,7 г) са стандартным афармленнем.

Паходжанне тэрміна дэнарыі (лац. *denarius* – ад “*deni*” – “па дзесяць” – на дэнарыі прыходзілася 10 медных асаў.

Av. – профільны партрэт імператара і колавая легенда.

Rv. – боская ці міфалагічная выява і колавая легенда.

Залатыя аўрэўсы (маса – 6,5 г), стандартны тып афармлення.

Паходжанне тэрміна аўрэўс – ад лац. *aureum* – золата.

Бронзавыя ці медныя сестэрцыі (маса – да 20 г). Стандартны тып афармлення – На Rv. – літары S – C (“па рашэнню Сената”).

Паходжанне тэрміна сестэрцыі – ад лац. *semis tertius* – “два з паловай” – на сестэрцыі прыходзілася адпаведная колькасць асаў.

Аналіз тапаграфіі знаходак рымскіх манет на тэрыторыі Беларусі паказвае, што большасць іх канцэнтруецца на тэрыторыі Брэсцкай і Гродзенскай вобласцяў, што звязана з праходжаннем праз Польшчу “бурштыннага шляху”, які звязваў Рым і Балтыю.

З падзеннем Рыма – вываз манет спыняецца.

Гэтыя манеты выкарыстоўваліся на тэрыторыі Беларусі не як грошы, а як дзікавінны тавар.

Менавіта рымскія манеты далі мясцоваму насельніцтву ўяўленне аб грошах.

Скарб – 1993 г. – вв. Малеч і Кабакі Брэсцкай вобл. – 380 манет I ст. – пач. III ст. Захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным музеі.

З 1-я трэці III ст. па пачатак IX ст. на тэрыторыі Беларусі разгортваецца безманетны перыяд (першы на тэрыторыі Усходней Еўропы).

Развіваецца таварная вытворчасць, традыцый манетнай вытворчасці няма.

3. Куфічны дзірхам – срэбная манета Арабскага Халіфата (маса – 3,2 – 3,6 г., дыяметр – 22-32 мм).

Дзірхам (араб. ад гр. “драхма” – горсць, кісць рукі, пруты, якія змяшчаюцца ў горсці).

“Куфічны” – іракскі горад Ал-Куфа, дзе распрацавалі складанае геаметрычнае напісанне літараў, што выкарыстоўвалася для напісання легенд на манетах Арабскага Халіфата.

Стандартны выгляд – аверс і рэверс – легенда радковая і колавая.

У легендзе – цытаты з Карана, імя халіфа ці эміра, дата, месца чэканкі і г.д.

Дзірхам – манаэпіграфная манета.

Прыклад легенды:

Аверс – Няма бога, акрамя Аллага адзінага. Няма яму сатаварышчаў. Аллагу належыць ўлада заўсёды і потым настане яго час, калі прававерныя ўзрадуюцца трыўмфу Алага. Ва славу Алага чаканен сей дзірхам у Аш-Шашы ў годзе 9 і 90 і 200 (299 х.=911/912 н.э.).

Рэверс – У імя Алага Мухаммад пасланік Алага Ал-Муктадір білах Ахмад ібн Ісмаіл Мухамад пасланнік Алага паслаў яго з кіраўніцтвам і сапраўднаю верай, каб мог ён здзейсніць перамогу над усімі іншымі вераваннямі, калі навад супраціўляюцца гэтаму язычнікі.

Дзірхамы – па сутнасці – першыя сапраўдныя грошы на тэрыторыі Беларусі.

Дзірхам – звычайны сродак плацяжу і назаплення.

Фрагменты – $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ рабіліся рэзаннем нажніцамі.

Пісьмовая фіксацыя дзірхамаў.

Нагата – 2 дзірхама (“нагд” ад арабскага – паўнаватасны).

Куна – 1 дырхам (“куніца”).

Рэзана – $\frac{1}{2}$ дзірхама, (“рэзаць”).

Векша (“веверіца” – ваверка) – самая дробная адзінка, дакладных звестак няма.

Дзірхамы – першыя рэальная грошы на тэрыторыі Беларусі. На тэрыторыі Беларусі яны выконвалі ўсе пяць функцый грошай.

4. Вызначаюць 4 этапы.

Пачатак IX ст. – 833; 833 – 900; 900 – 938; 938 – 980-е гг.

1. Пачатак IX ст. – 833 гг.

Вызначаюцца 3 характэрныя асаблівасці.

Перавалодвае чаканка 2-х дынастый – Умайадаў і Абасідаў.

Перавалодваюць дзірхамы, чаканеныя на тэрыторыі Паўночнай Афрыкі.

У скарбах маюцца манеты Ірана (у канцы VII ст. увайшоў у склад Арабскага Халіфата) дынастыі Сасанідаў – драхмы.

2.833 – 900 гг.

Пераважаюць дзірхамы халіфаў Абасідаў.

З’яўляюцца дзірхамы эмірскіх чэканак.

3.900 – 938 гг.

Памянышаецца колькасць манет халіфскай чаканкі.

Павялічваецца колькасць манет эмірскіх манетных двароў (у большасці найбольш магутнага на той час рода Саманідаў – манетныя двары – Бухара, Самарканд, Аш-Шаш).

4.938 – 980-е гг.

У скарбах павялічваецца колькасць саманідскай і іншых эмірскіх чэканак.

Самы малады скарб дзірхамаў на тэрыторыі Беларусі 90-я гг. XIX ст. – в. Красная Міерскага р-на Віцебскай вобл., схаваны прыблізна ў 986-987 гг.

У канцы прыяду ў сувязі з унутранымі палітычнымі і эканамічнымі прычынамі сістэматычнае паступленне дзірхамаў паступова спыняецца (скарачэнне аб’ёмаў вырабу срэбра, феадальныя ўсобицы).

У скарбах, у жаночых пахаваннях сустракаюцца дзірхамы з дзірачкамі ці вушкамі.

Аналіз тапаграфіі знаходак дзірхамаў на тэрыторыі Беларусі паказвае іх канцэнтрацыю ў Падняпроўі і Паддзвінні – адрэзак знакамітага гандлёвага шляху “з вараг у грэкі”, які абслугоўваўся арабскай манетай.

Каз’янкаўскі манетны скарб (1972) – самы значны скарб дзірхамаў X ст. на тэрыторыі Беларусі – 7711 экз.

Тэма 5 Перыяд заходнееўрапейскага дэнарыя (канец X ст. – 60-я гг. XI ст.).

Безманетны перыяд (60-я гг. XI ст. – XIII ст.)

1. Заходнееўрапейскія дэнарыі. Аналіз тапаграфіі знаходак заходнееўрапейскіх дэнарыяў на тэрыторыі Беларусі.

2. Першыя манеты Русі – златнікі і срэбранікі.

3. Выкарыстанне ў грашовым абарачэнні зліткаў. Аналіз тапаграфіі знаходак зліткаў на тэрыторыі Беларусі.

4. Грашова-вагавая сістэма. Грыўня як вагавая адзінка для срэбра. Узгадванне грашовых тэрмінаў у пісьмовых крыніцах.

1. Дэнарый – заходнееўрапейская срэбраная манета (маса – 1-1,5г, дыяметр – 16-22 мм).

Дэнарый – агульная назва еўрапейскай манеты гэтага часу.

Скарбы дэнарыяў да сярэдзіны XI ст маюць прыкладна параўну англасаксонскіх дэнарыяў і дэнарыяў Германскай імперыі з дадаткамі дэнарыяў іншых дзяржаў. У далейшым у скарбах пераважаюць германскія дэнарыі.

Скарачэнне і спыненне прытока дэнарыяў на тэрыторыю Беларусі – феадальныя ўсобицы, узнікненне новых гарадоў, узрастанне ўнутраных патрэб ў еўрапейскіх краінах і інш.

Першы вядомы скарб з заходнееўрапейскімі манетамі на тэрыторыі Беларусі быў знойдзены ў 1926 г. у в.Стары Дзядзін Мсціслаўскага р-на Магілёўскай вобл. (захаваны каля 979 г.).

Склад скарба – 201 дырхам, 1 срэбная візантыйская манета, 2 срэбныя дэнарыі Германскай імперыі.

У абарачэнні прысутнічала візантыйская чаканка X – XI стст. – залатыя намісмы, срэбныя міліярысіі, медныя фолісы.

2. У абарачэнні прысутнічалі першыя манеты Русі – златнікі і срэбранікі.

Златнікі чаканіліся ў Кіеве князям Уладзімірам Святаславічам (маса – прыкладна 4,2 г.), існуюць 2 разнастайнасці.

1. Верагодна прымеркавана да хрышчэння Русі і жаніцбе Уладзіміра на візантыйскай прынцэсе Ганне.

Аверс – сідзячы князь, над левым плячом – знак Рурыкавічаў – трызубец і кірылічная легенда – “Владимир на столе”.

Рэверс – пагрудная выява Ісуса Хрыста і кірылічная легенда – “Исус Христос”.

2. Чаканены не пазней за X ст., адрозніваецца аверснай легендай – “Владимир, а се его злато”.

Вядома 11 златнікаў (адзін з іх – страчаны), 10 захоўваюцца ў музеях розных краін.

Срэбранікі маюць наступныя тыпы.

1 тып. Срэбранікі Уладзіміра – 4 разнастайнасці.

1-я разнастайнасць.

Аверс – сідзячы князь з трызубцам над левым плячом і легенда – “Владимир на столе” ці “Владимир, а се его серебро”.

Рэверс – пагрудная выява Ісуса Хрыста і легенда – “Исус Христос” ці “ИС ХС”.

2–4 разнастайнасці.

Аверс – выява князя на прыстоле.

Рэверс – знак Рурыкавічаў у выглядзе трызубца і кірылічная легенда “А се его серебро» ці “Святога Василя” (хрысціянскі патрон Уладзіміра).

Выраблены са срэбра, маса – 2,2-3,38 г.

2 тып. Срэбранікі пляменніка Уладзіміра князя тураўскага Святаполка Яраполчыча, які будучы на кіеўскім прэстоле выпускае 3 разнастайнасці срэбраніка.

1-я разнастайнасць.

Аверс – выява князя на прыстоле і кірылічная легенда “Святополк на stole”.

Рэверс – радавы знак Рурыкавічаў у выглядзе трызубца і кірылічная легенда – “А се его сребро”.

Выраблены з білону, маса – 2,3-4,2г.

2-я разнастайнасць.

Аверс – паясная выява апостала Пятра (хрысціянскае імя Святаполка) і кірылічная легенда ПЕТРОС (двойчы).

Рэверс – двузубец і кірылічная легенда ОГЕОС (скажанае грэч. Огіос – святы) ПЕТРОС.

3-я разнастайнасць.

Аверс – выява князя на прэстоле і кірылічная легенда ПЕТОР (далее нечытаемае слова).

Рэверс – двузубец і нечытаемая легенда.

3 тып. Сребранікі князя Яраслаў Уладзіміравіч.

Аверс – выява святога Георгія (патрон Яраполка) і грэчаская легенда – ГЕОРГИОС (чытаецца не поўнасьцю).

Рэверс – трызубец і кірылічная легенда ЯРОСЛАВЛЕ СРЕБРО АМНН. Вырабляліся са срэбра, маса – 3,24—3,8г.

Вядома больш за 700 сребранікаў. Тройчы яны знойдзены на тэрыторыі Беларусі.

1873 г. – курганны могільнік у р-не маёнтка Вотня Быхаўскага р-на Магілёўскай вобл.

1886 г. – у скарбе з в. Парэчча Талачынскага р-на Віцебскай вобл.

2004 г. – у курганным Мохаўкім могільніку Лоеўскага р-на Гомельскай вобл.

2009 г. – п. Усходні Магілёўскага р-на.

3. Выкарыстанне ў грашовым абарачэнні сваеасаблівых грошай – срэбных (зрэдку – залатых) зліткаў пэўнай масы і формы – грыўняў, рублёў.

Матэрыял – запасы дзірхамаў і дэнарыяў, а таксама срэбра, якое паступала праз Ноўгарад.

Зліткі не адразу выціснулі з абарачэння манеты – скарбы XIII ст. часткова ўтрымліваюць і папярэднія манеты.

Арэал знаходак грыўняў супадае з арэалам распаўсюджанасці дэнарыя (Верхняе Падняпроўе і Паддзвінне).

Зліткі ў выглядзе скарбаў – часцей, чым адзінкавыя, выкарыстоўваліся для значных плацяжоў.

Існуе тры асноўных тыпа грыўняў – кіеўскі, наўгародскі, літоўскі (заходнерускі, “ізрой”).

У Беларусі часцей сустракаюцца ўсе віды зліткаў – кіеўскі (140-165г),

літоўскі (100-110 г),
наўгародскі (190-210г).

Вішчынскі скарб (1979, Рагачоўскі р-н Гомельскай вобл.), грашова-рэчавы скарб XIII ст.

Грыўня ў XII ст. выкарыстоўвалася і як вагавая адзінка для срэбра (204 г).

4.Складаная грашова-вагавая сістэма. Пісьмовыя крыніцы працягваюць ўзгадваць грашовых тэрмінаў, якія ўзніклі яшчэ ў X-XI стст. для вызначэння дзірхамаў, іх частак і дэнарыяў – нагата, куна, рэзана, векша.

Сведчанні пісьмовых крыніц.

“Златаструй” (XII ст.) – “Вельмі ўбог ёсць, яко і двою векш не мае”.

“Мітропалічча правасуддзе” (XIII ст.) – памеры штрафу за крадзеж – “...парася – 1 нагата, голуб – 9 кун, гусь – 30 кун, лебедзь – 30 кун, карова – 40 кун, кабыла – 60 кун, жэрабя – грыўна, кошка – 3 грыўны, сабака – 3 грыўны, вол – 3 грыўны”.

Слова “куны” яшчэ ў XI ст. выкарыстоўвалася ў сэнсе “грошы”, а ў XIII ст. – нараўне са словам “срэбра”.

Дробныя зделкі адбываліся з дапамогай “футравых” грошай – скуркамі пушных звяроў (“куна”, “векша”).

“Слова аб палку Ігараве” – “Язычники сами, нападая ... на землю рускую, брали дань па белке со двора”...

У якасці грошай маглі выкарыстоўваць тавары са стабільнай вартасцю – прасліцы з Овруча, ці ракушкі каўры.

Памылковасць тэорыі “скураных грошай”.

Тэма 6 Перыяд пражскага гроша (XIV – XV стст.). Грашовае абарачэнне ў канцы XV ст. – сярэдзіне XVII ст.

1.Пражскі грош.

2.Фарміраванне манетнай сістэмы Вялікага Княства Літоўскага.

3.Уніфікацыя манетнай сістэмы па рэформе Стэфана Баторыя (1578–1580).

4.Талер. Мясцовая тэрміналогія.

5.Расійская грашовая сістэма XV–XVII стст.

1.Пражскі грош чаканіўся з 1300 г. у Кутнай Горы (Чэхія).

Манета стала пануючым наміналам ў Еўропе і асноўным у Вялікім Княстве Літоўскім да канца XV ст.

Эмісію пражскіх грошаў здзейснілі – Вацлаў II Пржэмыславіч (1278-1305) – чаканка 1300-1305; Ян I Люксембург (1310-1346); Карл I Люксембург (1346-1378); Вацлаў IV Люксембург (1378-1419); Георгій Падэбрад (1457-1471).

Пражскія грошы ў пісьмовых крыніцах мелі наступныя назвы – “шырокі”, “добры”, “прагскі”, “чэскі”.

Склад беларускіх скарбаў практычна аднастаен – 96% – эмісіі Вацлава IV, іншыя эмітэнты – 4%.

Асноўны шлях пранікнення гроша на тэрыторыю Беларусі – праз паўднёвую Польшчу, Галіцыю, Кіеўшчыну, Чарнігаўшчыну.

Арэал распаўсюджвання пражскага гроша на тэрыторыі Беларусі – Падняпроў’е.

У грашовым абарачэнні былі і іншыя наміналы – срэбныя шылінгі (соліды) Лівонскага Ордэна, срэбныя і медныя пулы Залатой Арды, дукаты (вугорскія), ангельскія ноблі, кракаўскія грошы, галандскія дэнарыі, медныя сярэднеазіяцкія манеты Цімура, турэцкі медны мангыр.

2.3 XIII ст. выкарыстоўваліся грашова-лічбавыя паняцці – грыўня, рубель, паўціна.

Грыўня – вагавая адзінка срэбра.

Лічбавыя паняцці – капа (60), паўкапы (30), рубель (100), паўціна (50).

Тэрмін “гатавізна” – вызначэнне сумы ў рэальнай манеце, а не ў таварах.

У другой палове XIV ст. слова “пенезь” мела значэнне “грошы”.

У апошняй чверці XIV ст. чаканяцца першыя агульнадзяржаўныя манеты Вялікага Княства Літоўскага – маленькія срэбныя манеты – літоўскія дэнарыі (пенязі, пенезі).

Час пачатка чаканкі літоўскага дэнарыя – умоўна 1387.

У XVI ст. адбылося канчатковае фарміраванне манетнай сістэмы Вялікага Княства Літоўскага. Чаканяцца ўласныя варыянты асноўных еўрапейскіх наміналаў – грош (1535), дукат – (1547), талер – (1564).

3. Спробы ўніфікацыі манетнай сістэмы.

Па рэформе Стэфана Баторыя (1578-1580) практычна створана адзіная польскі-літоўская манетная сістэма.

Традыцыйна захоўваецца ўлік на літоўскія і польскія грошы (польскі=8 дэнарыям, літоўскі=10 дэнарыям).

Польскі грош называлі – асмак, лядскі, польскі, сужоны. Літоўскі – літоўскім.

Манетныя двары ВКЛ – Віленскі з канца 1492, Тыкоцынскі – з 1566 г.

Лічбавыя паняцці – злоты (30 польскіх грошаў), копа (60 літоўскіх грошаў), рубель (100 літоўскіх грошаў).

4. Вышэйшы срэбны намінал – талер.

Першыя таляры з’явіліся ў 1518 г. у Іоахімстале (Чэхія).

У беларускіх пісьмовых крыніцах паходжанне таляраў вызначалася наступным чынам – ріксдаальдзеры Паўночных Нідэрландаў называліся палашнікі, лёвендаальдзеры Паўночных Нідэрландскіх Правінцый – леўкі, таляры ляўковыя, левікі, патагоны Гішпанскіх Нідэрландаў – крыжовыя, 8 рэалаў Гішпаніі – реелы, реелавыя, рыялавыя.

Сваеасаблівай групай у грашовым абарачэнні сталі гішпана-неапалітанскія манеты – піліпкі – таляры (дукатоны) і паўталяры Піліпа II і паўталеры Карла 5.

Абарачэнне іх на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага было ўзаконена – круглай кантрамаркай – вензель SA і дата 1564, мелі афіцыйна ўзаконены завышаны курс – талер – па 60 грошаў польскіх (рэальна – 33,5 польскага гроша), паўталеры – па 30 грошаў (рэальна – па 16,75 гроша польскага). Гэта – першыя крэдытныя грошы ў краіне.

Знаходкі піліпкоў на тэрыторыі Беларусі.

У абарачэнні былі таксама шылінгі Лівонскага Ордэна; драйпэлькеры (1,5 гроша) Прусіі; медныя манеты Шатландыі – торнеры (падвоеныя пені) 1632-1633гг. (у беларускіх скарбах 1640-1650 гг., даты на іх няма, выява чартапалоха і легенда “ніхто не дакранецца да мяне без пакарання”, – для дробных разлікаў – піянеры меднаграшовага абарачэння Вялікага Княства Літоўскага); дукаты – большасць – заходняеўрапейская чаканка, яны не адрозніваліся ў рэальных вартасцях, таму пісьмовыя крыніцы не ўказваюць на іх паходжанне, выключэнне для венгерскай чаканкі – “вугорскія”.

5. Расійскае грашовае абарачэнне XV– XVII стст. не ведала ўласных залатых манет (выключэнне – 1610-1613 гг.)

Замежныя залатыя манеты паступалі на расійскі рынак і выкарыстоўваліся не як плацежны сродкі, а як тавар. Залатыя манеты збіраліся ў царскіх і царкоўных сховішчах.

Скарбы залатых манет XV–XVII ст., столь значныя ў Украіне і ў Беларусі, на тэрыторыі Расіі невядомы. Золата паступала ў выглядзе дукатаў, двайных, трайных дукатаў, карабельнікаў, партугалаў.

Да пачатку XVII ст. денга была асноўным наміналам.

Пасля рэформы Алены Глінскай (1534) – па ўсёй тэрыторыі ў абарачэнні знаходзіліся срэбныя манеты:

- наўгародка (капейка),
- маскоўка (дзенга=1/2 капейкі),
- палушка (палова дзенгі, 1/4 капейкі).

Да пачатку XVII ст. наўгародка-капейка захоўвала перашапачатковую масу – каля 0,68 г.

На працягу XVII ст. – маса і памер паменшыліся да 0,28 г. У другой палове XVII ст. – большы дыяметр 7-8мм.

Назвы наўгародка і маскоўка – агульнадзяржаўныя назвы.

Замежныя манеты ў абарачэнне не дапускаліся, уся маса замежных срэбных манет пераплаўлялася для манетнай і ювелірнай справы.

Непапулярнасць ў Беларусі капеек – нязручны і да таго існавала забарона на вываз срэбра з Расіі. Выкарыстоўваліся на ювелірныя вырабы.

Вайна Расіі з Рэччу Паспалітай (1654-1667) прывяла да з'яўлення на мясцовых рынках расійскага срэбра.

Пасля грашовай рэформы Аляксея Міхайлавіча 1654-1663 гг. у абарачэнні на тэрыторыі Беларусі з'яўляюцца наступныя наміналы:

Срэбра:

– рубель 1654 г.,

– паўпалціна (чацвертак) – чэканілась з 1654 г. на цэлых і разрубленых на 4 часткі талярах з папярэднім знішчэннем выяў,

– яфімкі і паўяфімкі з “прызнакам” – на цэлых разрубленых на палову талерах са збітай выявай – кантрамаркіраваліся двума клеймамі – круглым і прамакутным.

Рублёвікі і яфімкі ўспрымаліся ў Беларусі як звычайныя талеры.

Медзь:

– капейка, дзенга, грош (2 капейкі), алтын, палцінік.

У Беларусі медную манету байкатавалі.

Лічбавыя паняцці – алтын (3 кап.), грывеннік (10 кап.), палціна (50 кап.), рубель (100 кап.).

Тэма 7 Грашовае абарачэнне ў 2-й палове XVII – XVIII ст.

1.Манетныя двары Вялікага Княства Літоўскага і Польшчы.

2.Рэформа Яна Казіміра Вазы (1659–1666).

3.Грашовае рэформы 1752, 1766, 1787, 1794 гг. у Рэчы Паспалітай.

4.Грашовае рэформа Петра I (1700–1704).

1.Манетныя двары Вялікага Княства Літоўскага – Віленскі – 1492, Тыкоцынскі – 1566, Гродненскі – 1706, Ковенскі – (1655 – 1666).

Манетныя двары Польшчы – у Быдгошчы, Варшаве, Кракаве, Льве, Гданьске і інш.

Літоўскія эмісіі – соліды (білон і потым медзь – шэлегі), срэбра – 3,6-грашовікі, орты (ням. чверць нейкай манеты, у дадзеным выпадку – таляра, маса прыкладна 7 г, на ортах XVII–XVIII стст. стаіць “18” – гэта значыць – 18 грошаў), золата – палова дуката, дукаты.

Польскія эмісіі – соліды (білон і потым медзь), білон – 1,5 грашовікі, 30-грашовікі, срэбра – 3,6-грашовікі, орты, таляры, золата – палова дуката, дукаты, дваіныя дукаты, партугалы.

Солід – першапачаткова – залатая рымская манеты, з XVII ст. – размены намінал з білона, медзі. Мяцовая назва – “шэлегі”(“ні шэлега няма”). Падробныя шэлегі называлі – “клепochы”, “злыя шелегі”.

2.Грашовае рэформа Яна Казіміра Вазы (1659-1666), яе прычыны. У абарачэнні з'явіліся медныя соліды і білоныя 30-грашовікі.

Ініцыятар з'яўлення меднага соліда – Ціт Лівій Бораціні. Вядомы ў Еўропе навуковец, архітэктар, займаўся горнай справай, фізікай, аптыкай, механікай,

метралогіяй (прыдумаў адзіную сістэму мер для Еўропы), гравер па медзі, стварыў ва Уяздаўскім замку пад Варшавай буйную абсэрваторыю, прыдумаў складаную гідраўлічную машыну, зрабіў вагі, якія ўзважывалі волас, мадэль летальнага апарату.

У Рэчы Паспалітай ён звярнуўся да фінансаў, арэндаваў Кракаўскі манетны двор і атрымаў права на чаканку залатых і срэбных манет, але іх намінальная вартасць на 25% вышэй у срэбраных і на 37,5 % вышэй ў білоных – выпуск непаўнавартасных манет.

1659 г. распрацаваў новы план – эмісія медных солідаў з афіцыйным курсам ранейшых білоных солідаў, гэта значыць – па кошту 1/3 срэбнага гроша.

Эмісія медных солідаў вызначана сумай у 2 млн. злотых (па 1 млн. для Польшчы і Вялікага княства Літоўскага). Агульны наклад – 180 млн экз. (1 зл.=30гр., 1гр.=3 солідам, 1 зл.=90 солідам). Рэальная вартасць соліда = 15% ад намінальнай [з 1 фунта медзі=15 гр (45 солідаў) = 100гр. (300 сол.); 300--100%, 45 – х, $x=4500:300=15\%$].

Выбіта не на 2, а на 4 млн. злотых . З сярэдзіны 1663 г. – відавочны крызіс праекта па выпуску шелегаў.

Тымф – 30 грашовая манеты, нізкапробнае срэбра, па сутнасці білон (50 на 50%). Маса – 6,72 г (срэбра = 3,36 г).

Праект братоў Анджэя (Андрэя) і Томаса (Фама) Тымфаў – выпуск монеты ў 1 злоты (злотувка) – у 30 срэбраных грошаў. Выпускам займаўся Львоўскі манетны двор, Быдгошч, магчыма, Кракаў. Замацавалася назва тымф.

У легендзе – “30 грошай”, у рэчаіснасці – срэбра на 12 грошаў – рэальны кошт – 40% ад намінальнага (30гр.–100%, 12гр.–х%, $x = 12 \times 100 : 30 = 40\%$). Наклад – 9 млн. У якасці кампенсацыі на аверсе легенда – “жаданне выратаваць Бацкаўшчыну – перавышае сапраўдны кошт металу”. Папулярнасці няма. Сваеасаблівая расшыфроўка манаграмы ICR – Initium calamitatis Regni – пачатак пагібелі дзяржавы. Будучы непаўнавартаснымі грашыма, барацінкі і тымфы сталі матэрыяльным увасабленнем ускосных падаткаў для насельніцтва.

На рынках існавала дзве паралельныя сістэмы – медная і срэбраная. Паняцце “наддача” вызначала дадатковую суму пры вяртанні меддзю ўзятых срэбрам грошаў. З другой паловы XVII ст. знікае практыка ліка грошаў на літоўскія і польскія.

3.Эканамічныя праблемы. Пошукі выйсця з фінансавага тупіка. З сярэдзіны XVII ст. польская манета пачынае чаканіцца ў Саксоніі. З 1749 г. меднаграшовыя эмісіі чаканяцца на манетных дварах Дрэздэна, Грюнталя, з 1752 г. срэбраная, білоная, залатая манета чаканяцца ў Лейпцыгу.

1752 – грашовая рэформа – навацыі – набліжэнне па якасці і метралогіі польскага талера з саксонскім+ новыя манеты – медны грош, срэбныя 8 грошай,

залаты аўгустдор (5 талераў), паўаўгустдор (2,5 талера), двайны аўгустдор (10 талераў).

У 1753 г. прускі кароль Фрыдрых II арганізаваў у Кёнігсбергу, Брэславе, Шчэціне чаканку нізкапробных манет штэмпелямі, падобнымі на лейпцыгскія.

У 1756 г. пачалася Семігадовая вайна (1756 – 1763), Прусія захапіла абсталяванне Лейпцыгскага манетнага двара – для фабрыкацыі фальшывых манет – даручана берлінскім банкірам Эфраіму, Ізаону і Іцыку (чаканілі непаўнаважасныя залатыя, срэбныя і медныя манеты) – іх назва “эфраімкі” – знайшлі распаўсюджванне ў Польшчы і Вялікім Княстве Літоўскім.

1765 – адкрыццё Варшаўскага манетнага двара – цэнтр грашовай вытворчасці ў Рэчы Паспалітай (працягвалі працаваць гарадскія манетныя двары – Торунь, Гданьск).

1766 – грашовае рэформа – упарадкаванне грашовай сістэмы (1. паніжэнне курса дуката – 18 да 163/4 злотага – і высокая проба срэбраных манет прывялі да вывазу срэбра за межы краіны; 2. павышэнне кошта імпартуемай медзі, золата і срэбра павысілі кошт прадукцыі Варшаўскага манетнага двара).

1787 – грашовае рэформа – імкненне да удасканалення грашовай сістэмы.

1791 – Канстытуцыя Рэчы Паспалітай – на буржуазны шлях. Супраць – Таргавіцкая прарасійская канфедэрацыя.

У 1793 – на Гродзенскім манетным двары – маланакладны выпуск талера (6 – 10 тыс.) – талер Таргавіцкай канфедэрацыі.

Аверс – “Грамадзянам, якіх любоў да Бацькаўшчыны прывяла да аднаўлення разбуранай і пахаванай замовай дня 3 траўня 1791 [года] свабоды Рэчы Паспалітай, якая аднаўляецца. Удзячнасць грамадзянам – прыклад нашчаткам”.

Рэверс – “Дэкрэтам Рэчы Паспалітай, якая ўмацаванна вузамі канфедэрацыі, дня 5 снежня 1792 [года]– у кіраванне Станіслава Аўгуста. 10 7/16 [штукі] з маркі чыстай кельнскай. 1793 [год].

1794 – паўстанне Тадэвуша Касцюшкі. Фінансы перададзены пад пачатак Вышэйшай Народнай Рады (галоўны выканаўчы орган).

8.06.1794 – Рада – Маніфест аб грашовай рэформе (зніжана проба талера, скасаваны медныя манеты і паўталеры) + новыя манеты – білоны 6 грашовік, залатыя станіслаўдоры (3 дуката), паўстаніслаўдоры (1,5 дуката).

1794, жнівень – выпуск папярковых грошай на 74 млн. злотых – казначэйскія білеты – 5,10,25,50,100,500,1000 злотых і разменныя наміналы – 5,10 грошай і 1,4 злотых.

У 1794 г., лістапад – папярковыя грошы абвешчаны па-за законам.

1795 – Варшаўскі манетны двор закрываецца (часова).

4.Рэформа Петра I (1700-1704):

1700 – медзь – денга, палушка, паўпалушка;

1701 – срэбра – палцінік, паўпалціннік, грывеннік, дзесяць грошаў (5 капеек), золата – чырвонец (3,4г). і дваіны чырвонец.

1704 – медзь – капейка, срэбра – рубель, алтын.

Уведзена ўпершыню ў свеце дзесяцірычная грашова-вагавая сістэма (не ўкладаўся толькі алтын).

Пасля завершэння рэформы з'явіліся круглыя срэбраныя капейкі (1713-1714, 1718), медныя пяцікапеечнік (1723), грош (2 капейкі, 1724), залаты двухрублевик (з 1718 г., каля 4 г).

Пасляпятроўскі час – найбольшыя навацыі – срэбны 15-капеечнік (пяціалтынны) і 20-капеечнік (двугривенны) – з 1760 г., залаты пяцірублевик і дзесяцірублевик – з 1755 г.

Чаканка меднай і срэбнай капеек (з 1813) у 1718 г. часова была спыненая.

Лічальныя паняцці – злоты (30), капа (60), рубель (100).

Тэма 8 Грашовае абарачэнне з канца XVIII ст. па кастрычнік /лістапад/ 1917 г.

1.Спецыфіка грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі.

2.Грашовае рэформа Я.Ф. Канкрына (1839–1843).

3.Грашовае рэформа С.Ю. Вітэ (1895–1897).

4.Дзейнасць Часовага ўрада ў галіне грашовага абарачэння. Асаблівасці грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі ў перыяд Першай Сусветнай вайны.

1.Працяг абарачэння польскіх, літоўскіх і заходнееўрапейскіх манет, згасе прыток нідэрландскіх манет, да 1830-х гг. працягваецца прыток талераў Прусіі, паступае медзь і срэбра герацагства Варшаўскага.

У 1828г. – указ аб чаканцы манеты з плаціны. Указы 1829 і 1830 г. уводзяць ў абарачэнне плацінавыя 3, 6, 12-рублевікі. У 1845 г. працінавая чаканка спыняецца.

З 1768 г. пачынаецца патаемная чаканка залатой манеты, імітуючай галандскі дукат.

На тэрыторыі Беларусі шырока выкарыстоўваліся манеты Варшаўскага манетнага двара, чаканеныя для Каралеўства Польскага.

Медзь – грошы, 3-грошы, білон – 5-грошаў, 10 – грошаў, срэбра – злотыя, дваіныя злотыя, 5-ці златоўкі, 10-ці златоўкі, золата – 25-златоўкі і 50-ці златоўкі.

Легенды – на польскай мове.

Да 1835 г. на медных і білоных манетах змяшчаўся дзяржаўны герб Расіі – двуглавы арол з аднаглавым польскім на шчытку на грудзях.

З 1835 г. польскі арол быў заменены св. Георгіем.

На срэбных і залатых манетах – выява Александра I (захоўвалася на некаторых выпусках часоў Мікалая I).

У 1831–1832 гг. – на рынках Беларусі з'яўляюцца манеты Польскага паўстання 1830–1831 гг. Пасля падаўлення паўстання яны былі выціснуты з абарачэння.

Рагачоўскі манетны скарб 1971 г.

1832 г. (Варшаўскі і Пецяўбургскі манетныя двары) – чаканка русско-польскіх манет, вызначэнне намінала на рускай (у капейках і рублях) і польскай (грошы і злотыя) мовах. Усе гэтыя манеты на аверсе мелі выяву расійскага арла. Чаканка спыненая ў 1850 г.

З 1769 г. у Расіі пачынаюць выпускацца папярковыя грошы – асігнацыі (“грашовыя абавязкі”) у 25, 50, 75, 100 руб.

Асігнацыі атрымалі права на вольнае абарачэнне і на размен меднай манетай ў спецыяльных асігнацыйных банках Пецяўбурга і Масквы.

Умова захавання пакупнічай здольнасці папярковых грошаў – адпаведнасць іх масы колькасці паўнаwartасных грошай, неабходных для функцыянавання рынка.

У канцы XVIII ст. рубель у асігнацыйх ці меднай манеце, каштаваў 68 капеек срэбрам. У краіне існавалі дзве грашовыя сістэмы – асігнацыйная і срэбная.

2.Меры па рэарганізацыі фінансаў. У 1839 г. – маніфест аб будучай фінансавай рэформе і абвешчэнне аб увядзенні срэбнага манаметалізма.

Манаметалізм – грашовая сістэма, пры якой адзін з высакародных металаў становіцца ўсеагульным эквівалентам і асновай грашовага абарачэння. Срэбны манаметалізм у Расіі з 1843 па 1852гг.

Правядзенне грашовай рэформы было даручана міністру фінансаў Ягору Францавічу Канкрыну.

З 1839 г. па 1848 г. – чаканка больш важкай меднай манеты – для забеспячэння ўстойлівасці папяровага рубля.

На серыі гэтых манет ад 1/4 да 3 кап. у вызначэнні намінала ўключана слова “срэбра” (напрыклад, “1/4 капейкі срэбрам”).

У 1843г з’явіліся “депазітныя (крэдзітныя) білеты” і спецыяльны аддзелы банкаў, што разменівалі іх на залатую і срэбную манеты. Праз некалькі год было абвешчана, што старыя асігнацыі і крэдзітныя білеты аб’ядноўваюцца ў адзіную дзяржаўную пазыку і абменіваюцца на крэдытныя білеты новага ўзору. Аперацыя завершана ў 1849 г.

Рэформа перавяла грашовую сістэму Расіі на срэбную аснову, пры якой ролю ўсеагульнага эквівалента адыгрывае срэбны рубель.

Урад вырашыў дзве задачы – умацаванне фінансаў і атрыманне значнага прыбытку за кошт папярова-грашовых эмісій.

У гэты час фонд грашовага абарачэння Беларусі па сутнасці не адрозніваўся ад агульнарасійскага.

З 1876 г. адзіным цэнтрам манетнай вытворчасці становіцца Пецяўбургскі манетны двор.

З 1860-х гг. урад звяртаецца да чаканкі манет за мяжой. У 1861 г. разменыя наміналы (10, 15, 20 кап.) чаканяцца ў Парыжы і Страсбургу. У 1896 г. у Парыжы

чаканяцца 25, 50 кап. і рубель. У 1896-97 гг. у Бірменгеме чаканяцца медныя 1/4, 1/2, 1, 2, 3 кап. У 1897-99 гг. – палціннікі і рублі чаканяцца ў Брусэлі і Парыжы.

Спыненне выпуска “вядомай манеты” у 1868 г.

3. У 1895–1897 гг. міністр фінансаў Сяргей Юльевіч Віттэ праводзіць новую грашовую рэформу па ўвядзенню ў краіне залатога манаметалізма.

Умова нармальнага функцыянавання залатога манаметалізма: 1. Свабодная чэканка залатых манет пры фіксаваным залатым утрыманні грашовых адзінак.

2. Свабодны размен знакаў вартасці на залатыя манеты. 3. Свабодны вываз золата за мяжу.

Віттэ ўсталяваў свабодны размен крэдытных білетаў (выпуск быў абмежаваны) на залатую манету з разліку адзін папяровы рубель на 1 рубель у золаце. Адначасова было зменшана ўтрыманне золата ў рублі на 1/3.

У выніку гэтага імперыялы і паўімперыялы папярэдніх гадоў, а таксама новыя выпускі ў старой масе сталі раўны адпаведна – 15 і 7,5 рублям.

Са спыненнем чаканкі манет (1914 г. – срэбных 50 капеек, 1915 г. – білоных 5 капеек і срэбных 1 рубля, 1916 г. – медных 1/4, 1/2, 1,2,3,5 капеек, 1917 г. (выпускаліся ў 1916г з датай 1917) – білоных 10, 15, 20 капеек) урад пускае ў абарачэнне розныя папяровыя грашовыя сурагаты.

Пастановай Савета Міністраў ад 25 верасня 1915 г. у сувязі з недахопам разменнай манеты прымаецца рашэнне аб эмісіі паштовых марок, надрукаваных на тоўстай паперы клішэ юбілейнай (да 300-годдзя дома Раманавых) серыі.

4. Войны пачатку XX ст. прывялі Расію да дэстабілізацыі эканомікі краіны.

Гэты перыяд характарызуецца актыўным развіццём крызісных з’яў – узрастаюць знешнія пазыкі, павялічваецца прыток замежнага капітала, спыняецца абмен банкамі папяровых грошай на золата (з 27 ліпеня 1914), з абарачэння знікаюць не толькі залатыя і срэбныя, але і білоныя і медныя манеты.

Часовы ўрад працягнуў актыўны выпуск інфляцыйных папяровых грошай, а таксама «паштовых» марак-грошай.

27 сакавіка 1917 г. з’яўляюцца аблігацыі доўгатэрміновага ўнутранага «Займа свабоды».

У верасні – кастрычніку 1917 г. друкуюцца крэдытныя білеты ў 250 рублёў, а ў чэрвені – 1000 рублёў – «думскія білеты». У верасне – кастрычніку таго ж года ў абарачэнне пускаюцца казначейскія знакі ў 20 і 40 рублёў, названыя “керанкамі».

Першая Сусветная вайна прынесла на тэрыторыю Беларусі прадукцыю манетных двароў Германіі і Аўстра-Венгрыі – пфенігі, маркі, акупацыйныя «острублі» і манетавідныя боны (наміналам у 1,2,3 капеекі) занялі значнае месца ў грашовым абарачэнні рэгіёна.

Акупацыйныя германскія ўлады здзейснілі меры па ўсталяванню на тэрыторыі Беларусі грашовай сістэмы па германскаму ўзору.

Тэма 9 Савецкі перыяд (кастрычнік /лістапад/ 1917 – снежань 1991 г.) Грашовае абарачэнне Рэспублікі Беларусь (з 1991 г.)

- 1.Папяровыя грошы РСФСР 1919–1921 гг. (саўзнакі). Рэформа 1922–1924 гг.
- 2.Грашовае абарачэнне ў канцы 1920-х – 1930-я гг.
- 3.Грашовая рэформа 1947 г. Змена маштаба цен у 1961г. Мемарыяльныя манеты. Грашовая рэформа 1991 г.
- 4.Разліковыя білеты Нацыянальнага Банка Рэспублікі Беларусь узору 1992–1999 гг. Памятныя манеты.

1.Студзень 1918 г.– стварэнне Народнага банка РСФСР (меньш $\frac{1}{2}$ залатога фонда Часовага ўрада).

Вясна 1918 г.– у краіне – “грашовае голад” – ўрад вымушаны пусціць у абарачэнне аблігацыі “Займа свабоды”, крэдытныя білеты Часовага ўрада – думскія білеты, казначэйскія знакі ў 20,40 рублёў – керамікі, маркі – такім чынам, аднавіць масавыя папяровыя эмісіі клішэ манархічнай і буржуазнай Расіі (каля 100 разнастайнасцяў). Уся гэтая маса знаходзілася ў абарачэнні па снежань 1921г.

З сакавіка 1919 г. выпускаюцца недатаваныя купюры у 1, 2, 3 рубля з надпісам – “Расчетный знак РСФСР”, гербам РСФСР і лозунгам – “Пролетарии всех стран, соединяйтесь!”, памерам 34 x 43 мм, у неразрэзаных аркушах па 25 штук.

У побыту і афіцыйных дакументах усе гэтыя разліковыя знакі РСФСР называліся “саўзнакі”. Яны прадстаўлены наміналамі ад 1 да 100000 рублёў.

Рэформа 1922-24 гг.

Дэкрет лістапада 1921 г.:

1.новыя грашавыя знакі пад назвай “Государственные денежные знаки РСФСР образца 1922г.”

2.рубль прыраўніваецца да 10 тысяч рублёў крэдытных білетаў, разліковых знакаў і абавязкаў.

3.новыя знакі выпускаюцца вартасцю ў 50 кап., 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 250, 500, 1000 рублёў.

4.Дзяржаўныя грашавыя знакі ўзору 1922 г. маюць хаджэнне нараўне з крэдытнымі білетамі, разліковымі знакамі, абавязкамі. Пазней выпускаюцца дадатковыя купюры ў 5000 і 10000 рублёў.

Ліпень 1922 г. Дзяржбанку надаецца права эмісіі банкаўскіх білетаў, вартасць іх павінна была выражацца ў парытэтных залатому 10-рублевіку царскай Расіі чырвонцах. Выпушчаны купюры ў 1, 3, 5, 10, 25 чырвонцаў.

Канец 1923 г. выпускаюцца першыя папяровыя грошы СССР – 10000, 15000 рублёў. З гэтага часу Дзяржбанк РСФСР перадае функцыі Дзяржбанку СССР.

Люты 1924 г. адбыўся выпуск прывязаных да чырвонца казначэйскіх білетаў у 1, 3, 5 рублёў золатам.

Дэкрет ад 14.02.24 г. адбылося спыненне эмісій саўзнакаў, яны выкупаюцца ў насельніцтва.

З 1921 г. паўстала пытанне аб чаканцы срэбных манет.

Са жніўня 1921 па 1925 г. (з датамі 1921-1923 гг.) чаканяцца білоныя 20, пазней 10 і 15 кап., срэбныя 50 кап., 1 рубель.

Аверс – герб РСФСР і лозунг.

Рэверс – у дробных – намінал, у вялікіх (50 і 1 рубель) – зорка ў вянку, намінал і дата.

У 1923 г. адбыўся выпуск залатога чырвонца (у асноўным для разлікаў з іншымі дзяржавамі). Аверс – герб РСФСР і лозунг, рэверс – селянін-сейбіт, надпіс – “Один червонец” і дата. Колькасць золата раўнялася 10 дарэвалюцыйным разліковым залатым рублям.

У 1924 г. пачаўся выпуск срэбных і медных манет СССР.

Рубель (1924) і палцінік (1924-27) мелі агульны аверс – Дзяржаўны герб СССР і вызначэнне намінала – “Один рубль”, “Один полтинник”, па колу – лозунг. Рэверс рубля – рабочы абдымае селяніна і ўказвае яму шлях на ўзыходзячае сонца, на рэверсе палцінніка – каваль.

Знешні выгляд манет у 10, 15, 20 кап. – аверс – герб СССР, рэверс – намінал, дата і абрамленне каласоў.

Медныя манеты – 2, 3, 5 кап. (чаканіліся толькі ў 1924, 1 капейка – чаканка ў 1924-25гг.) – паўтор тыпу разменных наміналаў.

З 1925 г. вялася чаканка меднай манеты ў палову капейкі. Аверс – СССР, па колу – дэвіз. Рэверс – намінал (“полкопейки”) і дата.

3. Рубель набывае высокую пакупнічую здольнасць. Для другой паловы 1920-х – канца 1930-х гг. характэрны навацыі – білеты, вызначэнне намінала якіх не мела слова “золатам” (у 1925 – 3 і 5 рублёў, у 1927 – 1, 3, 5 рублёў новага ўзору).

У 1927 г. выпускаюцца банкаўскія білеты ў 1 чырвонец (узору 1926 г.), у 1928 г. – 2 і 5 чырвонцаў, у 1932 г. – 3 чырвонца (узору 1928 г.).

У 1938 г. выпускаюцца купюры ў 1, 3, 5, 10 чырвонцаў (узору 1937 г.). На іх адсутнічае тэкст “Банковский билет подлежит размену золотом”, упершыню з’яўляецца партрэт В.І. Леніна, знікаюць подпісы адказных асоб Дзяржбанка і Наркамфіна.

З 1926 г. – у мэтах эканоміі медзі дробныя наміналы чаканіліся ў бронзе. Толькі палова капейкі, якая выпускалася да 1928 г. – у медзі.

У 1931 г. – адмова ад срэбра і 10, 15, 20 кап. выпускаліся з нікеля (пускаюцца ў абарачэнне з 1932 г.). Аверс – такой жа як у срэбных, рэверс – рабочы з молатам, абাপіраецца на шчыт з вызначэннем намінала і поўнай назвай краіны.

У 1935 г. – знешні выгляд зменены. Нікелевыя і бронзавыя наміналы той жа вартасці, але на аверсе – няма лозунга. Выявы на рэверсах бронзавых манетах

папярэднія, на нікелевых – у квадраце з усечанымі вугламі (вакол колас і галінка дуба) змешчаны намінал, знізу дата.

Тып манет, устаноўлены ў 1935 г., заставаўся нязменным да 1961 г. Па меры змянення колькасці саюзных рэспублік у гербе змянялася колькасць віткоў стужкі.

4. Падчас вайны – манетны двор пераязджае ў г. Краснакамск Пермскай воб. Вытворчасць ордэнаў, медалёў, манеты – невялікімі тыражамі – 10, 15, 20 кап. увесь час, 1, 3, 5 кап. не чаканіліся ў 1942 і 1944 гг., у 1943 – толькі 3 і 5 кап.

1947 г. – грашовая рэформа ўводзіць новыя папярковы грошы. Манеты захаваліся.

Грашовыя купюры новага ўзору – двух катэгорый – казначэйскія білеты ў 1, 3, 5 рублёў і банкаўскія білеты ў 10, 25, 50, 100 рублёў. Выкуп у адносінах 10 да 1.

З 1 студзеня 1961 г. – змена маштаба цен у 10 раз (1 рубель новымі замест 10 рублёў старымі). Уводзіліся грошы новага ўзору. Манеты ў 1, 2, 3, 5 капеек абмену не падлягалі.

Уведзены новыя манеты большых наміналаў – белы медна-нікелевы сплаў – 10, 15, 20 і новыя 50 кап. і 1 рубель.

Юбілейныя манеты з’яўляюцца ў 1965 г. – “20 лет Перамогі”, 1967 – серыя ў 10, 15, 20, 50 кап. і 1 рубль з нагоды 50-годдзя Кастрычніцкай рэвалюцыі, 1970 – у гонар 100-годдзя Леніна, 1975 – у гонар 30 годдзя Перамогі і г.д.

1991-1992 гг. – апошнія грашовыя эмісіі ад імя СССР.

Грашовая рэформа 1991 г.

5. Абвяшчэнне Рэспублікі Беларусь. Самастойныя грашовыя сродкі Рэспублікі Беларусь – Разліковыя білеты Нацыянальнага Банка Рэспублікі Беларусь узору 1992–1999 гг.

Дэнамінацыя разліковых білетаў Нацыянальнага Банка ў 2000 г. Білеты Нацыянальнага Банка Рэспублікі Беларусь узору 2000 г.

Памятныя манеты 1996–2001 гг.

З чэрвеня 1992 г. – самастойныя грашовыя сродкі Рэспублікі Беларусь – разліковыя білеты Нацыянальнага Банка.